

Dejan Šoškić¹NOVA RAZVOJNA AGENDA ZA ZAPADNI BALKAN²

Apstrakt: Zemlje Zapadnog Balkana nakon velike finansijske krize 2008 godine nalaze se u relativno stabilnom ali i stacionarnom privrednom i finansijskom položaju na relativno niskom nivou. Perspektive brzog učlanjenja u EU nisu realne, institucionalni ambijent i demokratski procesi u nekim zemljama su u opadanju, a iz svih zemalja ubrzano i u velikom broju odlaze mladi i kvalifikovani ljudi. Sa malim fragmentiranim tržištima, relativno visokim nivoom međusobnog nepoverenja uprkos skoro identičnim ekonomskim problemima i sa EU zaokupljnom dominantno svojim problemima, perspektive ubrzavanja privrednog rasta u regionu su niske. Region Zapadnog Balkana poseduje značajne razvojne potencijale ali ih ni izbliza ne koristi. Ovaj rad analizira i zagovara mogućnost radikalne promene u pristupu privrednom razvoju Zapadnog Balkana, na znatno višem nivou regionalne saradnje, sa posledicom bitnog realnog ubrzavanja procesa učlanjenja u EU.

Ključne reči: regionalna saradnja, zapadni Balkan, EU integracije, ubrzani privredni razvoj

NEW DEVELOPMENT AGENDA FOR THE WESTERN BALKANS

Abstract: After the great financial crisis in 2008 the countries of the Western Balkans are in a relatively stable but also stationary economic and financial position at a relatively low level. The prospects for accelerated EU membership are not realistic, the institutional environment and democratic processes in some countries are declining and young and qualified people are leaving all countries rapidly and in large numbers. With small fragmented markets, a relatively high level of mutual mistrust despite almost identical economic problems, and with the EU preoccupied predominantly with its problems, the prospects for accelerating economic growth in the region are low. The Western Balkans region has significant development potentials but does not use them at all. This paper analyzes and advocates the possibility of a radical change in the approach to the economic development of the Western Balkans, at a much higher level of regional cooperation, with the consequence of significant real acceleration of the EU membership process.

Keywords: regional cooperation, Western Balkans, EU integration, accelerated economic development

1. UVOD

Nakon godina ratova i nestabilnosti u poslednjoj deceniji 20. veka, Zapadni Balkan pre 20ak godina ulazi u Tranziciju sa očekivanjem da će primena preporuka Vašingtonskog konsenzusa dovesti do oporavka i privrednog prosperiteta. Nasledena institucionalna infrastruktura, privredni kapaciteti i konkurentnost ekonomija (novonastalih) država nisu bili dovoljni da se zemlje Zapadnog Balkana realno nađu u grupi spremnoj za prijem u EU u prvim godinama 21. veka. Time je propuštena prilika da EU direktnije sa svojim finansijskim i institucionalnim mogućnostima pomogne razvoj Zapadnog Balkana. Tranzicija je počivala na uglavnom na modelu Vašingtonskog konsenzusa koji su promovisale međunarodne finansijske institucije. I ovo uprkos tome što je još pre petnaestak godina već i samim tim institucijama bilo jasno na osnovu iskustava iz 90ih, da se kumuliraju argumenti da Vašingtonski konsenzus linearno primenjivan u zemljama u razvoju ne pokazuje da je uspešan razvojni model³. Naime, iskustva su pokazivala da „stabilizacija, liberalizacija i privatizacija“, ne samo da nisu dovoljni za razvoj, već i da kod zemalja sa niskim investicijama, niskom konkurentnošću i niskim institucionalnim razvojem (odsustvo pravne države, visoka korupcija i sl.) otvaraju mogućnost dugoročne stagnacije, pa i nazadovanja pojedinih zemalja. Drugim rečima, jasno se pokazalo da jedinstveni set mera, bez uvažavanja lokalnih specifičnosti, ne donosi zadovoljavajuće razvojne rezultate. Kada je John Williamson⁴ artikulirao Vašingtonski⁵ konsenzus kao set od 10 mera⁶,

¹ Ekonomski fakultet u Beogradu ✉ dejan.soskic@gmail.com

² Ovaj rad je rezultat projekta "Rizici finansijskih institucija i tržišta u Srbiji – mikroekonomska i makroekonomska analiza" (šifra projekta: 179005), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije.

³ World Bank. 2005. *Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform*. Washington, D.C.: World Bank.

⁴ Williamson, John, 1990, "What Washington Means by Policy Reform", in Williamson, John, ed. 1990. *Latin American Adjustment: How Much Has It Happened?* Washington, D.C.: Institute for International Economics.

pre svega za zemlje Latinske Amerike, činilo se da su ekonomisti uglavnom uspostavili konsenzus oko pitanja koje su mere potrebne da bi se postigle osnove ubrzanog privrednog razvoja. S obzirom da rezultati Vašingtonskog konsenzusa nisu bili zadovoljavajući u velikom broju zemalja, septembra 2004, šesnaest poznatih ekonomista⁷ definisalo je tzv. Barselonski konsenzus⁸ koji je uključivao razradu i nadogradnju Vašingtonskih mera sa novih 10 principa, i uglavnom se, uz neke različite interpretacije, svodi na: Efikasno korporativno upravljanje, borbu protiv korupcije, fleksibilno tržište rada, članstvo u STO, uspostavljanje finansijskih pravila i standarda⁹, obazrivo otvaranje nacionalnih kapitalnih računa, devizne kursevi bez pegova, nezavisnost centralnih banaka sa ciljanjem inflacije, aktivnu socijalnu politiku i ciljane mere sa smanjivanjem siromaštva¹⁰. Konsenzus je ustanovljen i oko pitanja da tržišta sama ne proizvode efikasne ishode u uslovima neperfektnih informacija i nekompletnih tržišta i to i u razvijenim zemljama, a naročito u zemljama u razvoju, kao i da tržišta sama po sebi, nužno ne vode ubrzanom privrednom razvoju¹¹. Najveći deo ovih novih razvojnih paradigmi kao da nije prepoznat na Zapadnom Balkanu ili je neadekvatno i nedovoljno primenjen, a posebno se nije razumeo izuzetan značaj koji snaga institucija ima za privredni razvoj¹².

Zemlje Zapadnog Balkana, ostavljene van EU, nakon finansijske krize osetile su smanjivanje finansijskog priliva iz razvijenih zemalja, devizni režimi (sa uglavnom preceñjenom lokalnom valutom) otežavali su rast konkurentnosti i usmeravali finansijske tokove ka potrošnji i nerazmenjivim sektorima BDPa., a investicije (i strane, a posebno domaće privatne) su bile nedovoljne za brži privredni rast. Gotovo sve zemlje su klizile ka rastu javnog duga uz relativno niske stope privrednog rasta. Institucije su uglavnom slabile pod političkim pritiskom, a demokratski procesi su često bivali u recesiji. Istovremeno, na uglavnom nepovoljne demografske trendove nadovezuje se ubrzavanje iseljavanja stanovništva iz Regiona što već sada, a posebno u perspektivi, predstavlja dodatnu razvojnu prepreku. Izostavljene iz punopravnog članstva u EU, zemlje Zapadnog Balkana napreduju vrlo sporo¹³ a u nekim aspektima danas su dalje od EU nego što su bile pre 15 godina. EU kontinuirano pomaže Zapadni Balkan¹⁴, ali su ta sredstva neuporedivo niža u odnosu na sredstva koja dobijaju EU članice iz Regiona (Hrvatska, Bugarska, Rumunija) tako da ne samo da izostaje značajniji proces konvergencije Zapadnog Balkana sa zemljama EU, već se u nekim aspektima više može govoriti o procesu divergencije pojedinih zemalja Zapadnog Balkana sa EU ali i sa drugim zemljama CEE i SEE članicama EU¹⁵.

Potencijal za ubrzavanje privrednog rasta je nesporno prisutan (Slika 1.) posebno imajući u vidu relativno nizak nivo produktivnosti zemalja Zapadnog Balkana i geografsku blizinu tržišta EU. Isti podaci ilustruju i činjenicu da je postojeće zaostajanje realnih per capita dohodaka Zapadnog Balkana sa EU vrlo značajno i to prema svim grupama zemalja unutar EU (Zapadna Evropa, Južna Evropa, Istočna (nova) Evropa), te da uočeni postojeći vrlo niski nivoi konvergencije Zapadnog Balkana sa EU, zapravo neomogućavaju realno smanjivanje razlika i uspešnu integraciju zemalja

⁵ Termin „Vašingtonski“ odražavao je zapravo i politički i tehnokratski Vašington, tj. grupu institucija koje su svoje sedišta imale u Vašingtonu: Američki Kongres, MMF, Svetska Banka, IFC, FED, Američko ministarstvo finansija i veliki broj instituta tj. tink tankova.

⁶ Fiskalna disciplina, preusmeravanje javnih rashoda (od subvencija ka javnim investicijama i obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti), poreska reforma, finansijska liberalizacija (tržišno formiranje realno pozitivnih kamatnih stopa), tržišno formiranje i jedinstven devizni kurs, liberalizacija spoljne trgovine, otvorenost za strane direktne investicije, privatizacija, deregulacija i zaštita svojinskih prava.

⁷ Olivier Blanchard, Guillermo Calvo, Daniel Cohen, Stanley Fischer, Jeffrey Frankel, Jordi Galí, Ricardo Hausmann, Paul Krugman, Deepak Nayyar, José Antonio Ocampo, Dani Rodrik, Jeffrey D. Sachs, Joseph E. Stiglitz, Andrés Velasco, Jaime Ventura, and John Williamson.

⁸ Konsenzus iz Barselone može se naći na http://www.barcelona2004.org/eng/eventos/dialogos/docs/agenda_eng.pdf.

⁹ Kao što su Bazelski standardi ili standardi Solventnosti za osiguravajuće kompanije i sl.

¹⁰ Rodrik, Dani. 2006. "Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's *Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform*." *Journal of Economic Literature*, 44(4):973-987.

¹¹ Krugman Paul, 2007, „Is There a Post-Washington Consensus?“, *Initiative for Policy Dialogue Working Paper Series*, April 2007 Governance of Globalization.

¹² Acemoglu, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson, 2005, „Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth, *Handbook of Economic Growth*, Volume 1A. Edited by Philippe Aghion and Steven N. Durlauf, 2005, Elsevier B.V, DOI: 10.1016/S1574-0684(05)01006-3

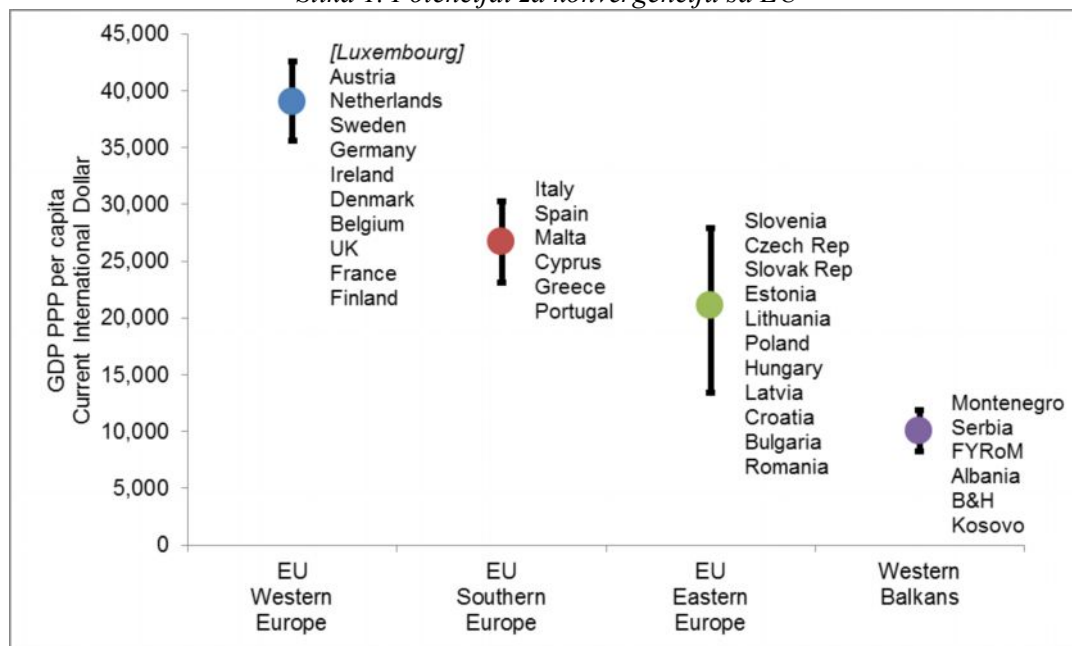
¹³ Krstevska, Aneta, 2018, „Real Convergence of Western Balkan Countries to European Union in view of Macroeconomic Policy Mix“, *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 2018, 2, pp. 187-202.

¹⁴ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_20_1811.

¹⁵ Siljak, Dzenita i Sándor Gyula Nagy, 2019, „Economic Convergence between the Western Balkans and the New EU Member States (EU-13)“, *Romanian Journal of European Affairs*, Vol. 19, No. 1, June 2019

Zapadnog Balkana sa ostatkom kontinenta, te da je ubrzavanje razvoja Regiona nužno ako se žele ostvariti ciljevi konvergencije ka Evropi¹⁶.

Slika 1. Potencijal za konvergenciju sa EU



Izvor: World Economic Outlook, IMF, October 2015. (prema Sanfey P., Milatović J. and Krešić A. (2016). How the Western Balkans can catch up?, EBRD Working paper No. 186.)

Svetska banka vidi rešenje za ovaj problem Zapadnog Balkana u podizanju efikasnosti države, rastu zaposlenosti, poboljšanju privređivanja i u većoj integraciji u svetske tokove. Ali u okviru reformi vezanih za efikasnost države navodi i potrebu napretka u domenu korupcije i štetnog postupanja državnih zvaničnika koji se na Zapadnom Balkanu retko kažnjavaju u sudovima i navodi činjenicu da ankete pokazuju u gotovo svim zemljama Zapadnog Balkana da javnost percipira da se državne institucije često nalaze zarobljene od strane privatnih i političkih interesa¹⁷. Promena razvojnog modela sa uvoza i potrošnje u pravcu investicija i izvoza ističe se kao vitalna za prosperitet Regiona.

2. KAKO POSTIĆI UBRZANI, ODRŽIVI PRIVREDNI RAST ZAPADNOG BALKANA?

Još je Rosenstein-Rodan sa University College-a u Londonu početkom 40ih godina 20. veka pravilno uočio značaj obrazovanja i privrednog rasta kroz uključenost u međunarodne trgovinske i finansijske tokove za razvoj Balkana¹⁸. Dosta toga je učinjeno u tom smislu u SFRJ u drugoj polovini 20 veka i tada je region najviše i napredovao u svojoj istoriji. Međutim, ono što tada nije postojalo kao razvojna prepreka, a danas je prisutno na Zapadnom Balkanu, su usitnjena tržišta, sa neusaglašenim regulativama i granicama u protoku robe, usluga, rada i kapitala.

Zapadni Balkan ubrzano se može razvijati samo kao celina. Ni jedna od zemalja posebno ne može ići napred ako region u celini ne napreduje. I u očima stranih investitora, međunarodnih finansijskih tržišta i drugih međunarodnih činilaca, svaka od zemalja Zapadnog Balkana (pa i najveća među njima) posmatrana samostalno predstavlja zanemarljivo malo tržište i ekonomski potencijal u Evropskom i širem kontekstu. Ovo je dobro poznata činjenica, ali se čini da se ona više uvažavala van Zapadnog Balkana. Naime na inicijativu EU i drugih međunarodnih činilaca zemlje Zapadnog Balkana učlanjene su u CEFTAu, formiran je Pakt za stabilnost Jugoistočne Evrope, kasnije Savet za regionalnu saradnju, pokrenut je tzv. Berlinski proces i druge regionalne inicijative. Činilo se,

¹⁶ The World Bank Group, 2017, *Western Balkans: Revving Up the Engines of Growth and Prosperity*. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington.

¹⁷ IBID, s. 17.

¹⁸ Rosenstein-Rodan P.N, 1943, „Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe“ *The Economic Journal*, Volume 53, Issue 210/211, Jun-Sept 1943, 202-211.

međutim, da potreba za visokim stepenom regionalne saradnje nije iskreno i u potpunost shvatana od strane samih građana i političkih elita zemalja Zapadnog Balkana. Ipak, doduše tek krajem 2020. u Sofiji¹⁹, u okviru Berlinskog procesa, prihvaćen je sporazum o formiranju tzv. Zajedničkog Regionalnog tržišta kao katalizatora dubljeg regionalnog ekonomskog integrisanja i kao korak ka jedinstvenom tržištu EU. Sporazum predviđa stvaranje jedinstvene regionalne zone trgovanja, investicija, digitalizacije i industrijalizacije i inovacija. Konačno se kao ishodište realizacije ovog sporazuma očekuje uspostavljanje pune slobode kretanja ljudi, roba, usluga i kapitala u okviru Zapadnog Balkana.

Ovu važnu inicijativu potrebno je da zemlje i građani Zapadnog Balkana prihvate iskreno i u potpunosti uz puno razumevanje potrebe svih u našem regionu da roba i ljudi lako i brzo prelaze granice, da su regulative u vezi privrednog i finansijskog sistema visoko usaglašene, da se jednostavno vrše prekogranična plaćanja i drugi aspekti poslovanja.

Iskreno prihvatanje ove inicijative i njena realizacija jesu prvi pravi početak nove razvojne perspektive u Regionu. Sledeći potrebni koraci bi trebalo da poteknu endogeno, od samih zemalja Regiona i uz stalno izgrađivanje višeg nivoa međusobnog poverenja i saradnje jer problemi sa kojima se susrećemo su regionalni, pa i njihova rešenja moraju biti takva.

Zemlje Zapadnog Balkan bi trebalo da iniciraju međusobnu saradnju i zajednički nastup prema EU u nekoliko važnih oblasti za ekonomski i društveni razvoj Regiona.

2.1. Jačanje vladavine prava i kapaciteta pravnog sistema i institucija

Bez sposobnosti zaštite svojine i ugovora, tj. bez efikasnih, kompetentnih i nepristrasnih sudova i vladavine prava, nije moguće uspostaviti osnovu tržište privrede koja vodi razvoju i blagostanju, niti uspostaviti društva koja poštuju ravnopravnost i pravednost u životu građana. Pravni sistem i nezavisnost institucija ključna su pretpostavka za suzbijanje korupcije koja narušava privredni rast i slobodu tržišta i predstavlja jedan od ključnih problema u Regionu²⁰. Korupcija posmatrana samo kao ekonomsko (ne nužno i kao moralno pitanje) narušava preduzetništvo, slobodno tržište, troškovnu efikasnost i smanjuje i domaće i strane investicije investicije, utiče na raslojavanje i nejednakost u društvu²¹. Korupcija vodi u privrednu stagnaciju, nezaposlenost i rast deficita i duga svake zemlje²².

Uz korupciju nije moguće ozdravljenje privrede i dugoročan rast zaposlenosti i blagostanja stanovništva. Vladavina prava i snaga institucija (i držanih i samoregulatornih) jedan je od ključnih uslova za suzbijanje korupcije i ubrzavanje privrednog razvoja²³. Otuda su vladavina prava i jačanje institucija ključne ne samo za dostizanje EU standarda koji se postavljaju pred zemlje kandidate, već i za uspostavljanje pravednijih društava u zemljama Zapadnog Balkana i za ubrzavanje privrednog razvoja Regiona i njegovu konvergenciju ka EU. Zajednički regionalni naponi u ovom domenu, uz pomoć i podršku EU, od vitalne su važnosti za budućnost Zapadnog Balkana.

2.2. Pristup finansiranju tj. razvijenost finansijskog sistema

Pristup finansiranju je ključna poluga afirmacije preduzetničkih ideja u pravcu privrednog rasta i blagostanja. U tom domenu, razvijenost finansijskog sistema je od posebnog značaja. Razvijeniji finansijski sistem umanjuje ograničenja koja mogu dolaziti od raspoloživosti eksternog finansiranja koje otežava rast preduzeća i privrednih grana, time i privredni rast u celini. Otuda, dosadašnja istraživanja uglavnom dominantno potvrđuju široko datu tvrdnju nobelovca Merton Miller-a²⁴, koji je jednom prilikom rekao da je ideja da „finansijska tržišta doprinose privrednom razvoju isuviše očigledna pretpostavka da bi bila osnov za ozbiljnu diskusiju“²⁵. Još je Šumpeter²⁶ (1911) tvrdio da usluge koje pružaju finansijski posrednici mobilišu štednju, procenjuju investicione projekte, upravljaju rizicima, kontrolišu direktore i pospešuju transakcije i da su te usluge od ključne važnosti za

¹⁹ <https://www.rcc.int/pages/143/common-regional-market>.

²⁰ Petrović Pavle, Danko Brčević, Mirjana Gligorić, 2019, „Zašto privredni rast Srbije Zaostaje“, Fiskalni Savet, *FS Radni Dokument* 19/01.

²¹ Begović Boris, 2007, *Ekonomska analiza korupcije*, CLDS, Beograd.

²² Šoškić, Dejan, 2012, *Ekonomske posledice korupcije*, Politika 12. Juli 2012.

²³ Acemoglu et al. 2005.

²⁴ Miller, M.H., (1998), s. 14.

²⁵ Preveo D.Š.

²⁶ Schumpeter (1911).

tehnološke inovacije i ekonomski razvoj. Dobri finansijski sistemi uvećavaju domaću štednju, privlače investicije i podižu efikasnost investiranja. Zemlje Zapadnog Balkana po pitanju pristupa finansiranju mogu ostvariti napretke u nekoliko bitnih oblasti.

Prvo. Garancije kreditnog rizika za konkurentna mikro, mala i srednja preduzeća. Ono što bi posebno olakšalo novi kreditni rast u bankama i ukupan privredni rast, uz ograničavanje rizika stvaranja novih budućih problematičnih kredita, je uspostavljanje državnog mehanizma podrške u smislu preuzimanja dela kreditnog rizika novoodobrenih kredita mikro, maloj i srednjoj privredi koji su usmereni na stvaranje razmenljivog dela BDPa. Sa takvom delimičnom državnom garancijom kreditnog rizika, zdrava privreda okrenuta izvozu (tj. iz razmenljivog dela BDPa) kod banaka bi odmah dobila manje rizičan profil dužnika, i time povoljnije finansiranje. Ovo je vrlo važno kao mera koja podržava kreditni rast i inicijalno ne stvara dodatne budžetske izdatke. Potrebno je, međutim, da ova vrsta podsticaja bude uspostavljena na način da se minimiziraju mogućnosti zloupotrebe, kao i da se unapred postavi jasan mehanizam, šta se dešava u slučaju difolta dužnika. Model mora da bude uspostavljen sa jasnim ciljem da se minimizira potencijalni srednjoročni i dugoročni gubitak za poreskog obveznika. Ovo je sve moguće u okruženju vladavine prava i snažnih institucija.

Drugo. Potrebno je uspostaviti bitno unapređen sistem preciznog vrednovanja kolaterala za odobravanje kredita banaka. Napredan, precizan i kredibilan sistem procene kolaterala uz određena unapređenja u sistemu iniciranja i izvršavanja naplate iz hipoteka, otvorio bi prostor i za podsticajne promene u domenu regulacije i supervizije. Time bi se oslobodio značajan prostor za novo niskorizično kreditiranje banaka koje bi zbog nižih rizika bilo i povoljnije, a moglo bi da bude ponuđeno kako privredi, tako i građanima. Ne samo da bi hipotekarno kreditiranje privrede sa nižim kamatnim stopama podsticalo privredni rast, već bi i povoljnije hipotekarno kreditiranje građana imalo direktnog pozitivnog uticaja na građevinsku industriju.

Treće. Razvoj nebankarskih kreditnih institucija (štedionica, štedno kreditnih zadruga, mikrofinansijskih institucija i sl.). Treba biti svestan činjenice da ove institucije po svom značaju ne mogu da zamene banke niti tržište hartija od vrednosti, ali da mogu da budu značajan i običnim građanima primeren oblik podsticanja štednje i investicija. Poseban je značaj ovih institucija za kategorije građana koje su do sada bile na marginama finansijskog sistema bez učešća, ili sa vrlo niskim učešćem, u korišćenju finansijskih usluga. Na osnovu ozbiljnih analiza mogu se definisati tipovi institucija koje želimo da vidimo kao deo finansijskog sistema u Regionu. Nakon toga je potrebno pristupiti njihovom standardnom regulisanju u čitavom Regionu radi izbegavanja tzv. Regulatorne argitraže. Ove institucije, po svojoj prirodi, ne mogu biti nosilac finansijske intermedijacije u finansijskom sistemu Regiona, ali mogu biti komplementarni skup institucija koji obavljaju svoj manji ali ipak značajan deo posla u animiranju štednje i njenom kanalisiranju ka investicijama i, posledično, privrednom rastu.

Četvrto. Konačno i tržište hartija od vrednosti se mora aktivirati radi podsticanja regionalnih investicija i privrednog rasta. To bi značilo da se jednom uradi analiza i moguće unapređenje i standardizacija postojećih zakonskih i podzakonskih akata. U ovoj oblasti potreban je bitan rast kapaciteta (nezavisnosti i kompetentnosti) u institucijama organizacije tržišta, regulacije i supervizije u čitavom Regionu. Ovde je važno stvoriti uslove za privlačenje kompetentnih kadrova kako iz zemlje, tako i iz inostranstva. Inicijalna državna podrška procesima u ovom domenu bi bila od pomoći. Potrebno je sistematski i standardizovano podići nivo kvaliteta kreiranja tzv. javno dostupnih informacija o hartijama od vrednosti u čitavom regionu. Ovo podrazumeva punu međunarodnu standardizaciju i bitno unapređenje finansijskog izveštavanja i eksterne revizije (oditinga). U kontekstu ovih aktivnosti, potrebno je i proceniti, i po potrebi podići, nivo kapaciteta samoregulatornih tela (profesionalna udruženja brokera i dilera, računovođa, revizora i sl.)

2.3. Regionalno investiranje u ljude (ljudski kapital), tj. obrazovanje, zdravstvena zaštita, istraživanje i razvoj (nauka), i njihovu pokretljivost.

Iako je slobodno kretanje ljudi, međusobno priznavanje diploma i jednostavnost zapošljavanja u čitavom Regionu, kao i podsticanje inovativnosti već deo projekta Zajedničkog regionalnog tržišta pod okriljem Berlinskog procesa, ovaj segment Regionalne saradnje, reformi i ulaganja je ne samo vrlo važan, nego i vrlo kompleksan. Bez ljudi sa kvalitetnim znanjima, dobrim zdravljem i visokom kreativnošću, nije moguće suštinski graditi konkurentne privrede i dogoročno održiv prirast ekonomske aktivnosti i bogatstva građana Regiona. To su ujedno i ključne poluge „lečenja“ sveprisutne „Regionalne bolesti“ iseljavanja mladih, talentovanih, obrazovanih i sposobnih. Bez

očuvanja i razvoja ljudskog potencijala ubrzani Regionalni razvoj nije moguć. Obrazovni sistem se mora bitno unaprediti na svim nivoima i osloboditi nekredibilnih obrazovnih institucijama koje daju nekvalitetna i/ili nedovoljna znanja. Konkurentnost privrede, počiva na konkurentnim znanjima ljudi. Nauka, tj. istraživanje i razvoj, se moraju podići na znatno viši nivo i uz rast regionalne saradnje u ovoj oblasti. Obrazovanje i nauka se moraju posmatrati kao ključni razvojni potencijali zemalja Zapadnog Balkana. Reforme u zdravstvenim sistemima i podizanje kvaliteta i pristupačnosti zdravstvene zaštite predstavlja značajnu komplementarnu oblast koja, takođe, predstavlja i važno ekonomsko tj. razvojno pitanje. Reforme u svim ovim oblastima su nužne, kao i dodatne investicije od strane zemalja Regiona, ali je i ovde ključna podrška EU radi dostizanja viših EU standarda ovoj oblasti. Teško je preneglasiti značaj ovih povezanih oblasti (obrazovanje, nauka i zdravstvo) za ukupno ubrzanje društvenog i ekonomskog razvoja svih zemalja Zapadnog Balkana i za konačno regionalno izvlačenje iz zaostalosti i siromaštva.

2.4. Infrastruktura

Ovo je oblast o kojoj se dosta govori i u okviru koje se i vide neki rezultati. Međutim, saobraćajna i informatička infrastruktura u Regionu je daleko ispod proseka EU, a bez bitnog unapređenja u ovoj oblasti, teško je postići održivo više stope privrednog rasta. Saobraćajna infrastruktura se mora graditi uz sagledavanje Regiona kao celine i njegovog budućeg položaja u EU. Standardizacija kvaliteta i regionalno projektovanje se moraju podići na viši nivo, ali to nije dovoljno. Mora se obezbediti i harmonizacija finansiranja u ovoj oblasti gde postoji značajan prostor za regionalne nastupe prema finansijerima i investitorima, posebno prema EU.

Ubrzani privredni razvoj Zapadnog Balkana, kroz međusobnu saradnju i sa EU, je ne samo potreban radi podizanja kvaliteta života i rada u svim zemljama u Regionu, već i radi članstva svih zemalja Zapadnog Balkana u EU i konačnog teritorijalnog zaokruživanja tog najznačajnijeg ekonomskog i političkog projekta u istoriji kontinenta kome pripadamo.

LITERATURA

- Acemoglu, Daron, Simon Johnson, James A. Robinson, 2005, "Institutions as a Fundamental Cause of Long-Run Growth, Handbook of Economic Growth, Volume IA. Edited by Philippe Aghion and Steven N. Durlauf, 2005, Elsevier B.V, DOI: 10.1016/S1574-0684(05)01006-3
- Begović Boris, 2007, *Ekonomska analiza korupcije*, CLDS, Beograd.
- Krstevska, Aneta, 2018, „Real Convergence of Western Balkan Countries to European Union in view of Macroeconomic Policy Mix”, *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 2018, 2, pp. 187-202.
- Krugman Paul, 2007, „Is There a Post-Washington Consensus?“, *Initiative for Policy Dialogue Working Paper Series*, April 2007 Governance of Globalization.
- Miller, M.H., 1998, "Financial markets and economic growth". *Journal of Applied Corporate Finance* 11, s. 8–14.
- Petrović Pavle, Danko Brčević, Mirjana Gligorić, 2019, "Zašto privredni rast Srbije Zaostaje", *Fiskalni Savet, FS Radni Dokument 19/01*.
- Rodrik, Dani. 2006. "Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank's *Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform*." *Journal of Economic Literature*, 44(4):973-987.
- Rosenstein-Rodan P.N, 1943, „Problems of Industrialisation of Eastern and South-Eastern Europe“ *The Economic Journal*, Volume 53, Issue 210/211, Jun-Sept 1943, 202-211.
- Sanfey P., Milatović J. and Krešić A. (2016). How the Western Balkans can catch up?, EBRD Working paper No. 186.
- Siljak, Dzenita i Sándor Gyula Nagy, 2019, „Economic Convergence between the Western Balkans and the New EU Member States (EU-13)“, *Romanian Journal of European Affairs*, Vol. 19, No. 1, June 2019
- Schumpeter, Joseph A., 1911, *The Theory of Economic Development*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Williamson, John, 1990, "What Washington Means by Policy Reform", in Williamson, John, ed. 1990. *Latin American Adjustment: How Much Has It Happened?* Washington, D.C.: Institute for International Economics.
- World Bank. 2005. *Economic Growth in the 1990s: Learning from a Decade of Reform*. Washington, D.C.: World Bank.
- World Bank Group, 2017, *Western Balkans: Revving Up the Engines of Growth and Prosperity*. International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Washington.